

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ГОРБАТЕНКО ІРИНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 32.001: 316(477)

**ПОЛІТИЧНА НАУКА І ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ,
ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

23.00.01 — теорія та історія політичної науки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі політології Україно-Арабського інституту міжнародних відносин імені Аверроеса Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор,

Бабкіна Ольга Володимирівна,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри політичних наук .

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор

Корнієнко Валерій Олександрович,

Вінницький національний технічний університет,
завідувач кафедри політології і права

кандидат політичних наук

Бушанський Валентин Віталійович,

Журнал Верховної Ради України “Віче”,
заступник головного редактора — завідувач
відділу з висвітлення парламентської діяльності

Провідна установа: Інститут політичних і етнонаціональних

досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, відділ теоретичних та
прикладних проблем політології, м. Київ.

Захист відбудеться “26” січня 2007 р. о 15-й годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “25” грудня 2006 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах еволюційної трансформації українського суспільства від авторитаризму до демократії вирішального значення набуває розвиток політичної науки і освіти, що передбачає вироблення й засвоєння на рівні всього соціуму, соціальних груп та окремих індивідів систематизованих знань про політику і навичок участі у політичному житті. Політологія як наука і навчальна дисципліна, що сформувалася разом з утвердженням незалежності України, покликана вирішально впливати на громадянську свідомість, формувати цінності свободи, права на усвідомлений вибір особистістю життєвих пріоритетів, плюралізму можливостей реалізації людської гідності. Окрім того, за сучасних умов політична наука і освіта постає засобом збереження і зміцнення української державності.

Вітчизняна школа політології, яка вже загалом сформувалася, переживає завершення стадії становлення системи політичних знань. Найвагомішим завоюванням півторадесятилітнього шляху, який пройшли українські науковці і освітяни, відстоюючи впровадження політології і наповнюючи її реальним змістом, є подолання серед широкого загалу і в структурах державної влади упередженого ставлення до ідеї запровадження системного вивчення політичних знань у рамках спеціальної, апробованої в розвинених демократіях науково-навчальної дисципліни. Наступний етап потребує переорієнтації політичних знань у площину їх практичного використання, наповнення змістом уже сформованих і розвитку нових напрямів політичної науки, забезпечення відповідності вітчизняного досвіду засвоєння політологічної проблематики кращим світовим зразкам. Все це потребує уважного переосмислення пройденого політологією шляху й визначення перспективних напрямів її подальшого розвитку. Саме це й послугувало поштовхом для здійснення даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми "Соціально-психологічні особливості професійної підготовки та діяльності керівних кадрів" Міжрегіональної Академії управління персоналом (№ держреєстрації 0106U009720). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 25 травня 2005 року).

Метою дисертаційного дослідження є: здійснення теоретичного аналізу передумов виникнення, процесу становлення і перспектив розвитку політичної науки і освіти в Україні; визначення основних напрямів і систематизація здобутків сучасної вітчизняної політології,

вивчення її практично-політичних можливостей, реального впливу на процеси державотворення і становлення громадянського суспільства.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

– визначити стан систематизації політичних знань у контексті осмислення політики як загальноцивілізаційного феномена і засобу реформування українського суспільства;

– дослідити особливості становлення і саморефлексії політології в умовах утвердження незалежності України;

– з'ясувати специфіку формування і рівень наукового дослідження основних напрямів політичного життя у вітчизняній політології;

– проаналізувати проблеми розвитку політології як навчального курсу та базової спеціальності у вищих навчальних закладах України;

– розкрити теоретико-прикладні засоби впливу політичних знань на процеси державотворення і соціокультурного розвитку українського суспільства;

– осмислити роль політичної науки і освіти як науково-навчальної системи стимулювання процесу становлення громадянського суспільства в Україні.

Об'єкт дослідження становить політична наука і освіта як цілісна система теоретико-практичних знань про політику.

Предметом дослідження є передумови виникнення, процес становлення і перспективи розвитку вітчизняної політичної науки і освіти з акцентуванням на специфічних особливостях саморефлексії даного комплексу політичних знань в умовах утвердження незалежності України.

Методологічна основа дослідження. Достовірність висунутих положень і висновків забезпечується запропонованим у даному дисертаційному дослідженні критично-конструктивним аналізом, основу якого становлять: по-перше, об'єктивність та історизм, єдність теорії і практики; по-друге, дихотомічний підхід, що включає балансування на межі опозиційних сутностей – універсального та унікального, раціонального та ірраціонального, логічного та суперечливого, лінійного та нелінійного.

У дисертаційному дослідженні використані: діалектичний метод як основа всебічного, органічного пізнання науки і практики; системний метод, логіка застосування якого пов'язана з необхідністю врахування різних аспектів світового досвіду й міжгалузевого дискурсу, оскільки політична наука і освіта охоплює своїм впливом усі сфери суспільного розвитку; синергетичний метод, пов'язаний з поглядом на суспільство як систему, якій властиві взаємопроникнення, відкритість, самоорганізація, наявність асиметричних структур, нерегулярність зв'язків і функціональна нестабільність; історичний метод, що зумовлює вивчення проблеми в її еволюційному розвитку, а також виявлення взаємозв'язків між

минулим, сьогоденням і майбутнім; порівняльно-політологічний метод, який дозволив використати багатоманітність соціально-політичного досвіду з метою знаходження паралелей між світовим та національним варіантами опанування політичного життя.

Застосування зазначених підходів і методів дозволило створити цілісну картину розвитку політичної науки і освіти в Україні, систематизувати досягнення вітчизняної школи політології і запропонувати основні напрями оптимізації процесу опанування і практичного втілення політичних знань.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у визначенні на основі комплексного політологічного аналізу особливостей функціонування політичної науки і освіти в Україні та основних напрямів реального впливу зазначеного комплексу політичних знань на процеси державотворення, утвердження демократичної політичної культури, гуманізації соціуму, гуманітаризації освіти, становлення громадянського суспільства. В межах реалізованого автором дослідження одержано результати, які відзначаються науковою новизною.

1. Здійснено аналіз і систематизацію політичних знань як ціннісної основи осмислення і практичної реалізації політики в умовах демократизації суспільства з урахуванням мінливої динаміки розвитку політичної сфери. На основі досягнень світової політичної науки проаналізовано здобутки вітчизняної системи політичної науки і освіти як засобу державотворення і реформування українського суспільства. Запропоновано авторську інтерпретацію понять “політична наука і освіта”, “політологічна просвіта”, “громадянська освіта”, “політичні цінності”, “гуманізація освіти”, а також цілого ряду супутніх для даного дослідження понять.

2. Доведено, що в сучасних умовах принципово змінюється характер політичного розвитку. Простір політики значною мірою символізується, що зумовлює розширення постмодерністського дискурсу в українській політології. Останній спричиняє феномен надзвичайного зростання ролі професіоналів-політологів, які отримують шанс стати провідними учасниками процесів виробництва й розповсюдження кваліфікованих політичних знань у суспільстві. Ретроспективний аналіз сучасних політичних підходів дозволив дійти висновку, що сучасні дослідження орієнтуються переважно на соціокультурну динаміку сучасного розвитку, необхідність цілісного опанування політичної сфери й суспільного організму через холістичні, синергетичні, міжгалузеві та інші підходи.

3. На основі аналізу потенціалу вітчизняної політології запропоновано схему розвитку в Україні наукових досліджень, яка складає собою єдине ціле з виділенням базових напрямів, критичним розглядом новосформованих на вітчизняному ґрунті субдисциплін політичної науки (етнополітології, порівняльної політології, політичної конфліктології, політичної

історії, інформаціології, партології та ін.), визначенням основних сегментів прикладної політології.

4. Систематизовано проблеми і визначено перспективи розвитку політології як навчального курсу та базової спеціальності у вищих навчальних закладах України. У відповідності з цим окреслено основні параметри функціонування політичної освіти, які передбачають активізацію діяльності українських політологів щодо визначення найважливіших процесів трансформації українського суспільства, забезпечення соціального престижу політології, поглиблення професійних зв'язків із зарубіжними політологами, розширення каналів постійної комунікації між суб'єктами політичної науки, органічне поєднання можливостей теоретичної і прикладної політології у процесі реформування українського суспільства.

5. Аргументовано наукову позицію, згідно якої політологія постає як одна з провідних дисциплін у системі сучасної соціально-гуманітарної освіти України. З'ясовано, що політологія утримує в собі елементи, орієнтовані на визначальні динамічні характеристики суспільного поступу: особливості розвитку та функціонування політичних систем, умови, що забезпечують їх самокореляцію, самоорганізаційні характеристики та динамічну рівновагу; специфіку протікання політичних процесів у всій складності взаємодії політичних сил та узгодження їх політичних інтересів; причини і особливості впливу політичних криз та соціальних конфліктів, практичний досвід їхнього врегулювання.

6. Реалізовано ідею щодо оновлення політологічних знань у рамках Болонського процесу, виходячи не лише зі слідування його формальним приписам, а насамперед з логіки формування людського потенціалу, здатного забезпечити нові для українського суспільства та системи політичної науки і освіти стратегічні й поточні завдання. Зазначена ідея ґрунтується на потребі врахування відмінностей в орієнтаційному досвіді європейської та вітчизняної систем освіти. Проводиться думка про те, що, поряд з урахуванням європейського досвіду формування системи вузькопрофільних знань, необхідно зберігати й помножувати вітчизняний досвід єдності навчання і виховання, інтеграції досягнень фундаментальної науки і практичноорієнтованих знань, спрямування освіти на формування світоглядних смисложиттєвих орієнтирів студента.

7. Визначено, що політична наука і освіта відіграє значну роль як науково-навчальна система стимулювання процесу становлення громадянського суспільства. З'ясовано, що необхідною умовою демократичної поведінки молодого покоління в Україні має стати створення цілісної системи громадянської освіти та виховання, яка б не тільки давала молодій людині необхідний мінімум соціально-гуманітарних знань, а й наповнювала б реальним змістом її майбутню участь у громадсько-політичній, суспільно-корисній діяльності.

8. Обґрунтовано підхід, згідно якого творення сучасних соціальних цінностей являє собою процес, невіддільний від утвердження громадянських знань. Оскільки цей процес охоплює філософські, соціально-економічні, політико-правові, культурологічні та інші аспекти суспільного життя, політична аксіологія повинна утверджуватись у системі вітчизняної соціогуманітаристики як наскрізна, гуманістично орієнтована, інтегративна, міжгалузева дисципліна.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що ідеї і висновки дисертації сприятимуть розширенню можливостей щодо подальшого науково-освітнього впливу політичних знань, а також пов'язаних з їх реалізацією основних напрямів розвитку політичної науки і освіти в Україні. Авторський концептуальний підхід та систематизований матеріал можна використовувати в науково-творчій та організаційно-освітній діяльності, в тому числі при визначенні подальшої стратегії гуманізації і гуманітаризації освіти та у процесі вдосконалення структури викладання політології у вищих навчальних закладах України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою розробкою здобувача, що спирається на концептуальні підходи зарубіжних та вітчизняних дослідників, реалізовані в міжгалузевому дискурсі щодо розвитку політичної науки і освіти. З публікації, написаної у співавторстві, до дисертації увійшли лише фрагменти, які належать її автору.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дослідження доповідалися і обговорювалися на засіданні кафедри політології Україно-Арабського інституту міжнародних відносин ім. Аверроеса Міжрегіональної Академії управління персоналом, ряді науково-практичних конференцій, а саме: перших Курасівських читаннях “Етнополітична ситуація в Україні напередодні парламентських виборів” (Київ, 2005); міжнародній науково-теоретичній конференції “Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі” (Київ, 2006); міжнародній науковій конференції “Еліти і цивілізаційні процеси формування націй” (Київ, 2006).

Окремі наукові положення і висновки дисертаційного дослідження апробовані у процесі розробки та викладання загального курсу “Політології”, а також спеціальних навчальних курсів “Політичні процеси в Україні” і “Порівняльна політологія” в Міжрегіональній академії управління персоналом. Принципово важливі для даного дослідження наукові положення реалізовані в підрозділі “Політична наука і освіта в сучасній Україні”, опублікованому в третьому виданні підручника “Політологія” за редакцією О.В. Бабкіної і В.П. Горбатенка (2006).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 10 робіт, з них 4 у фахових виданнях ВАК України. 1 публікація написана у співавторстві.

Структура дисертації. Проблеми, які стали об'єктом даного дослідження, визначили логіку і структуру роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (260 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 192 сторінки, основна частина дисертації – 168 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У “Вступі” обґрунтовуються актуальність і новизна теми дослідження, характеризуються теоретико-методологічні основи, формулюються мета і завдання; розкриваються наукова новизна і практичне значення даного дослідження; окреслюється рівень апробації його результатів; подається структура дисертації.

У першому розділі – “Теоретико-методологічне обґрунтування дослідження розвитку політичної науки і освіти в Україні” – на основі систематизації широкого кола наукових джерел доведено, що становлення політичної науки і освіти в сучасній Україні пов'язане з логікою трансформації нашого суспільства та загальними особливостями розвитку наукового знання. У цьому процесі позитивну роль відіграє політологія як науково-навчальна дисципліна і цілісний комплекс знань, що включає: 1) процес і результат вироблення та засвоєння соціальними групами й окремими індивідами систематизованих знань у галузі політики; 2) навички участі громадян у політичному житті в усіх його проявах і взаємозв'язках з іншими суспільними сферами; 3) методологію і засоби практичного застосування знань про політику в усіх сегментах суспільно-політичної діяльності.

Визначальний вплив на проблематику даного дисертаційного дослідження справили концептуальні підходи представників зарубіжної політичної науки та інших соціально-гуманітарних наук, зокрема таких як: К. Адамова, Л. Бальцерович, Х. Беднарські, М. Бігарі, В. Боднар, Ф. Бонкер, М. Волянські, У. Гойтінг, М. Гравітс, Ф. Грін, Р. Гудвін, І. Гулвелі, Р. Давід, К. Давіш, Ж. Делор, А. Джевцікі, Дж. Елстер, Г. Йонас, К. Калман, М. Кастельс, Л. Кжіжковський, В. Кімліцка, Х.-Д. Клінгман, В. Коганова, П. Козловські, Д. Кола, К. Конажевські, Ю. Кроупа, Дж. Коуклі, Е. Лец, Я. Лідяк, К. Оффе, А. Пацерек, Б. Перроут, Б. Покол, У. Прюс, Дж. Ролз, Ф. Руїб, Т. Тімор, Р. Товт, Я. Томко, Дж. Трент, І. Фізер, П. Фрейре, Е. Фромм, М. Фуллан, Р. Хортон.

Розгортаючи дослідження від загального до специфічного, автор зверталася до теоретичних здобутків українських вчених, які зробили вагомий внесок щодо осягнення проблематики суспільної трансформації та політичної модернізації в межах пострадянського простору і українського суспільства. Йдеться про дослідження таких вчених як: В. Бабкін, В. Брустінов, О. Власюк, І. Гавриленко, В. Горбатенко, О. Долженков, О. Дубас, Г. Зеленько,

С. Катаєв, В. Крисаченко, П. Мельник, М. Михайличенко, Н. Наумова, М. Недюха, В. Пазенок, Ф. Рудич, В. Селіванов, Т. Сириця, В. Степаненко, М. Степико, В. Танчер, В. Цветков. Здійснити перехід від загального розуміння суспільно-політичних процесів до усвідомлення загальнотеоретичних та методологічних основ реформування системи вищої освіти загалом та її соціально-гуманітарної складової як важливого чинника вітчизняних державотворчих процесів дозволили концептуальні підходи таких фахівців як: В. Андрущенко, В. Бех, Р. Беланова, Ю. Брайчевський, П. Бусел, Н. Висоцька, І. Вілента, М. Головатий, С. Грімблат, Л. Деніско, А. Євтодюк, В. Журавський, В. Зуєва, Н. Карлов, М. Кисельов, В. Кіпень, Г. Клімова, К. Корсак, С. Кострюков, В. Кремень, В. Кудін, М. Култаєва, М. Михайличенко, В. Недбай, А. Некрасов, В. Огнев'юк, В. Пазенок, О. Проскуріна, Н. Резанова, М. Романенко, В. Савельєв, А. Самодрін, О.Смолін, Ю. Терещенко, І. Шавкун, В. Шовкошитний.

Проблема розвитку політичної науки і освіти в контексті потреб реформування сучасного українського суспільства постійно привертала увагу вітчизняних вчених від часів здобуття Україною національної незалежності. До цієї проблеми у своїх працях звертались: В. Бабкін, О. Бабкіна, Л. Басалаєва, В. Бебик, В. Бех, О. Бойцова, І. Варзар, Д. Воробйов, О. Габріелян, А. Галкін, А. Дегтярьов, І. Жадан, Ю. Загородній, М. Іванов, А. Карнаух, Ф. Кирилук, В. Корнієнко, Л. Кочубей, Г. Крутінь, В. Курило, А. Лузан, Ю. Мацієвський, А. Нікітіна, Л. Олех, О.Панарін, А. Пляйс, В. Потульніцький, Ф. Рудич, С. Рябов, С. Савченко, В. Скиба, О. Соловійов, В. Тертичка, А. Торкунов, О. Тягло, М. Хилько, В. Храмов, А. Шоркін. Дотичними до досліджень в рамках вищезазначеної проблеми є різнопланові варіанти висвітлення динаміки соціокультурного розвитку українського суспільства і гуманістичного наповнення змісту політичної науки і освіти, що включає питання переходу від ситуації модерну до постмодерну, розвитку громадянського суспільства, використання творчого потенціалу громадянської освіти та ін. Ця проблематика знайшла відображення у працях таких авторів як: М. Банчук, В. Барков, Л. Белова, А. Бузгалін, В. Бушанський, І. Воронов, І. Жадан, О. Задоянчук, А. Карась, С. Кириченко, С. Кисельов, С. Клепко, В. Корнієнко, П. Кучер, Н. Лавриненко, В. Литвин, В. Маклецов, В. Маргьянов, Г. Немиря, В. Пашенко, О. Полішкаррова, О. Попова, Т. Розова, С. Рябов, М. Рябчук, Н. Терещенко, С. Тимченко, О. Тягло, Г. Філіпчук, В. Цвих, Т. Шатунова, А. Яновський.

На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел встановлено особливості і ступінь впливу політичної науки і освіти на розвиток суспільства та формування особистості. Зокрема з'ясовано, що в Україні наявні відмінності між академічною наукою, яку продукують і достатньою мірою стимулюють наукові інститути, та університетською системою освіти,

яка, на відміну від західних науково-освітніх центрів, недостатньо стимулює у своєму середовищі наукові дослідження. Звідси, більшість вітчизняних вищих навчальних закладів за своєю структурою та можливостями досі не стали центрами розвитку науки (в тому числі й політичної). Поряд з цим певні розходження між політичною наукою і освітою в Україні пов'язані з тим, що вони досі значною мірою відірвані від реальності й не об'єднують свої зусилля довкола проблеми розв'язання конкретних практично-політичних завдань.

Вищезазначене зумовлює необхідність поєднання засобів науки і освіти. Сукупний соціально-політичний досвід засвідчує, що систематизовані політичні знання визначально впливають на культурне середовище, уявлення громадян і політичної еліти про природу політичної влади, можливості використання різноманітних засобів у політичній боротьбі, розв'язанні конфліктних і кризових ситуацій. Негативний образ політики, сформований в Україні 90-х років, зумовлює перетворення останньої на самоціль для політичної еліти, на засіб вирішення нею власних економічних, фінансових, кланово-корпоративних, вузькопартійних та інших проблем. На відміну від подібного світобачення, сутністю політичної освіти (підкріпленої науковим потенціалом) є формування мотиваційної готовності індивіда до політичної діяльності, орієнтації щодо зміцнення взаємодії людини і суспільства. Важливими її завданнями повинні стати: 1) подолання духовної відчуженості людини від суспільства; 2) формування ціннісних імперативів, спрямованих на повернення громадянам віри у здатність вітчизняної еліти діяти на благо всього суспільства; 3) подолання сформованої за роки незалежності невиправданої ілюзії про необмежені можливості сильної держави.

Спираючись на дослідження загальнокультурного розвитку, політична наука покликана допомогти людині реалізувати важливе індивідуальне завдання – знайти себе в умовах динамічної зміни соціального і природного світу. У свою чергу, культура має слугувати особистості орієнтиром для прийняття соціально значущих рішень, не заперечуючи при цьому свободу самовизначення. В цьому контексті слід орієнтуватися на плюралістичні форми людського співжиття. Політичні знання, освячені культурою, покликані утверджувати поведінку, орієнтовану на багатоваріантність вибору, вміння орієнтуватися на сутнісні засади суспільно-політичного життя, що дають змогу особистості не потонути в бурхливому морі другорядних пропозицій. Пострадянський розвиток показав, що для окремої людини політична (ідеологічна) орієнтація стає майже неможливою, якщо її особисті переживання не можуть бути включені в органічний взаємозв'язок поколінь. Отже, слід пам'ятати про те, що втрата контексту культури і самотності індивіда постійно супроводжують одне одного в соціально-політичному розвитку.

Соціокультурна детермінованість сучасної політології пов'язана з постмодерною динамікою, яка утверджує: орієнтацію на модель співіснування людей, у якій органічно взаємодіють центр і периферія; ідентичність, яка не нав'язується індивідам, а полягає в додаткових можливостях розвивати власну особистість; зростання прагнення до прийняття неповторного, індивідуального, етично визначеного рішення. Прогресуюче ускладнення глобальних процесів у епоху постмодерну висуває нові вимоги до фундаментальних досліджень. Зокрема, сучасні інформаційні процеси зумовлюють значну зміну ролі свідомості, яка визначально впливає на поведінку людини. Маніпуляції свідомістю в дослідженнях західних вчених визначаються не тільки як засіб впливу на поведінку людей, а й як різновид влади. Маніпуляція не спонукає, а змушує людину діяти певним чином. Безумовно, що і глобалізація, будучи новою формою політичної влади, маніпулює нашою свідомістю, змушуючи діяти за наперед визначеною програмою. Виходячи з вищезазначеного, можемо стверджувати, що становлення постмодерністського дискурсу в Україні призводить до значної трансформації політичного простору й разом з тим зумовлює феномен надзвичайного зростання ролі професіоналів-політологів, які мають стати провідними учасниками процесів виробництва й розповсюдження політичних дискурсів у суспільстві на основі систематизованих знань, що їх продукує політична наука і освіта.

У другому розділі – “Процес інституціалізації вітчизняної політології як науки і навчальної дисципліни” – зроблено висновок про те, що за роки незалежності України, які співпали з розгортанням процесу становлення політології як науки, в рамках вітчизняного наукового простору сформувався цілий ряд напрямів, спрямованих на осмислення політичного життя і з'ясування тенденцій суспільно-політичного розвитку. Виходячи з вищезазначеного, на основі аналізу потенціалу вітчизняної політології запропоновано схему розвитку її наукових досліджень, яка складає собою єдине ціле з виділенням 10 основних напрямів: 1) відродження історії світової і української політичної думки; 2) розвиток теорії політичної науки і філософії політики; 3) з'ясування механізмів функціонування влади і політичної системи суспільства; 4) дослідження проблематики державотворення і демократизації суспільства; 5) вивчення динаміки трансформаційних процесів і модернізації суспільства; 6) осмислення процесів становлення інфраструктури і ціннісної основи громадянського суспільства; 7) усвідомлення соціального впливу і національних особливостей політичної свідомості та культури; 8) визначення тенденцій міжнародної політики і характеру сучасного цивілізаційного розвитку; 9) формування на вітчизняному ґрунті субдисциплін політичної науки (етнополітології, порівняльної політології, політичної конфліктології, політичної історії, інформаціології, партології та ін.); 10) виокремлення, наповнення змістом і практична апробація основних сегментів прикладної політології.

В цьому розділі детально проаналізовано науковий потенціал кожного із зазначених напрямів й, зокрема, зафіксовано: 1) високий рівень дослідження проблематики, пов'язаної з історією політичної думки, процесами державотворення і демократизації суспільства, динамікою трансформаційних процесів і модернізації суспільства; 2) недостатню глибину досліджень з теорії і філософії політики, з проблематики, орієнтованої на з'ясування механізмів функціонування влади і політичної системи суспільства; 3) достатню перспективну висхідну траєкторію формування на вітчизняному ґрунті субдисциплін політичної науки (в першу чергу це стосується етнополітології). На основі аналізу вітчизняних досліджень з'ясовано, що останній з 10 вищеназваних напрямів, репрезентований прикладною політологією як невід'ємною складовою загальної політичної науки, ще тільки формується в Україні. Досвід демократичних країн засвідчує необхідність її утвердження як сукупності методологічних принципів, методів і процедур практичного забезпечення політики, спрямованих на одержання реального політичного та соціального ефекту, вирішення конкретних практичних проблем.

У процесі диференційованого розгляду досягнень і недоліків вітчизняної політичної науки виявлено цілий ряд недосліджених чи малодосліджених проблем, до яких відносяться: особливості становлення громадянського суспільства; напрями формування української політичної нації; питання гармонізації процесів інтернаціоналізації та національної консолідації; механізми визначення довгострокових зовнішньополітичних пріоритетів, стратегії підвищення конкурентоспроможності країни; осмислення форми державного правління й сутності політичного режиму; визначення адекватності політичній ситуації типу виборної системи; взаємодія політики та економіки як базових елементів модернізації суспільства.

В межах даного розділу охарактеризовано проблеми, які кваліфікуються як "хвороба росту" соціально важливої та впливової науково-освітньої галузі. Так, зазначається, що в Україні наявна недооцінка окремими керівниками навчальних закладів суспільної важливості політології для підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних забезпечити функціонування різнорівневих ділянок державної служби, а також створити здорове, конкурентне середовище в рамках політичної сфери суспільства. Ще однією проблемою розвитку політології як навчальної дисципліни є відсутність у регіонах, віддалених від розвинених політологічних центрів (Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Львів, Чернівці, Запоріжжя, Сімферополь), достатньої кількості кадрів з базовою політологічною освітою та науковими ступенями в галузі політичних наук. Дається взнаки відсутність при Міністерстві освіти і науки України та при Вищій Атестаційній Комісії України науково-методичних центрів, головним завданням яких мала б стати координація діяльності наукових і навчальних

закладів з підготовки навчально-методичної літератури, підручників, відслідковування в якості можливих дослідницьких напрямів актуальних політологічних проблем. На думку автора, перед вітчизняною політологією стоїть завдання освоєння у повному обсязі досвіду розвитку світової соціально-гуманітарної думки, від якої українське суспільство довгий час було ізольоване. Тим часом кількість дисертаційних робіт та інших наукових досліджень, в яких системно висвітлюються здобутки світової політичної думки, є недостатньою. До того ж, структура сучасної політичної науки в Україні ускладнюється, політичне знання поступово уніфікується на основі кращих світових зразків. Це означає необхідність збереження наявного наукового потенціалу, а також залучення молодих кадрів у сферу функціонування політології.

На основі аналізу сучасних підходів щодо оновлення політологічних знань у рамках Болонського процесу (О. Бабкіна, В. Бебик, В. Воронкова, М. Головатий, А. Кальянов, І. Климкова, К. Корсак, С. Кузнєцов, В. Медведєв, О. Мірошніченко, В. Носков, В. Пожуєв, С. Рижкова, В. Шевченко) обґрунтовано необхідність урахування вітчизняних традицій забезпечення соціально-гуманітарної освіти. Зокрема з'ясовано, що ідея інтеграції національної освіти в європейський простір у рамках Болонського процесу може стати конструктивною лише за умови збереження й примноження існуючої в Україні системи політичної науки і освіти як важливого сегмента державотворчих знань. Болонський процес не може бути самоціллю, його основне завдання у контексті вдосконалення національної системи освіти полягає у приєднанні українського суспільства до цивілізованого культурного руху без руйнування національно-специфічних рис і здобутків зазначеної системи.

У третьому розділі – “Перспективи системного впливу політичних знань на демократичні процеси в Україні” – проводиться ідея про тісний розвиток політичної науки і освіти з основними завданнями вдосконалення суспільства.

Спільною цінністю народу України можна вважати досить високий рівень освіти. Однак в умовах транзитного розвитку України цей рівень використовується неадекватно й, відповідно, потребує максимального наближення його до процесів реформування суспільства. Система політичних знань в умовах трансформації пострадянського суспільства від тоталітаризму до демократії передбачає наступні напрямки її саморозвитку і цілеспрямованого вдосконалення: сприяння процесу самоусвідомлення суспільства й наслідків вибору того чи іншого політичного ладу держави; забезпечення всебічного бачення політичного життя, вміння розпізнавати і долати негативні тенденції суспільного поступу; формування розвиненої системи політичної соціалізації особи, включення індивідів у складний і суперечливий світ політичних відносин; розвиток політичної компетентності, орієнтації і здатності громадян до активної участі у творенні держави, вміння впливати на

суспільно-політичні процеси; утвердження демократичних, гуманістичних цінностей свободи, гідності та громадянської відповідальності кожного індивіда; подолання стереотипних уявлень про політику лише як про арену боротьби, протистояння, конфліктів та засвоєння норм цивілізованої політичної поведінки, культури спілкування між громадськими, політичними організаціями і державою, між країнами та народами, поважання прав та законів держави.

Одним з основних завдань політології є надання суб'єктам та об'єктам політичних процесів узагальнених пояснень політичного розвитку, систематизованих, аргументованих, об'єктивних знань про політичну реальність. Політологія повинна функціонувати як засіб здійснення порад і надання особистості інформації про необхідність на даний момент, в даних умовах зробити сутнісний політичний вибір, прийняти адекватні рішення та здійснити ефективні, виважені політичні дії. Політично освічене суспільство з розвинутим почуттям громадянської гідності є головною умовою встановлення демократії. Адже остання – це не тільки справедливі закони, не самі лише альтернативні вибори та пропорційне представництво. Це ще й певний стан суспільної свідомості, менталітету, коли люди пов'язують свій добробут з власним бажанням і вмінням долати несправедливість. Відповідно, політологія покликана формувати розвинену, демократичну політичну свідомість. Особа, яка відчуває й цінує свою свободу, здатна сама обирати собі пріоритети в житті, вона має простір для такого вибору, право на помилку в ньому й шанс на її виправлення. Лише такий індивід спроможний усвідомити цінність людської гідності й сталих суспільних взаємозв'язків та функцій. Тільки така особистість спроможна їх захищати й відстоювати.

Невід'ємною складовою розвитку політичної науки і освіти в Україні є так звана політологічна просвіта, здійснювана державними, а також позаполітичними закладами, на діяльність яких найменше впливають стихія та кон'юнктура політичної боротьби. Зміст політологічної просвіти складають неупереджені знання про закономірності соціально-політичного розвитку, про державні й політичні структури та інституції, їхній устрій та функціонування, про демократичні принципи й процедури суспільно-політичної взаємодії. Метою політологічної просвіти, здійснюваної переважно через загальноосвітні заклади, незалежні засоби масової інформації, її наслідком постає громадянин, член правового суспільства, демократичної держави. Одне з найголовніших її завдань полягає у формуванні всебічно розвинутих особистостей, повноцінних громадян як сили, здатної захистити завоювання демократії. Цей напрямок поглиблення знань про суспільство покликаний формувати суспільні норми, згідно з якими за умов динамічного розвитку сучасної цивілізації всі проблеми мають розв'язуватися тільки шляхом взаємної згоди й

зважаючи на інтереси всіх, а не через домінування однієї сили. Політологічна просвіта має допомогти розібратися в законах культури й правилах спільного для всіх життя.

Особливої ваги в сучасних умовах модернізації українського суспільства набуває необхідність розвитку “громадянської освіти”. Остання є інтегрованою галуззю соціально-гуманітарних знань, завдання якої полягає в тому, щоб підготувати молодих громадян до життя в умовах демократії. У загальному плані цей напрям орієнтує на формування особистості, якій властиві демократична культура й усвідомлення ідей індивідуальної свободи, громадянської відповідальності. Зазначений різновид політичної освіти в Україні ґрунтується на синтезованому досвіді розвинених країн світу й передбачає: набуття молодого людиною досвіду суспільно-корисної діяльності; орієнтацію на безперервну освіту з метою постійного підтримання власної компетентності; стимулювання прагнення особистості приносити користь своєму суспільству. Зміст і концептуальна спрямованість вітчизняної громадянської освіти повинні максимально враховувати національні особливості України, раціонально використовувати попередні досягнення і наявний соціальний досвід.

Політична наука і освіта є тим інструментом, який дозволить налагодити взаємозв'язок держави і громадянського суспільства, з'ясувати наявність в Україні функціональних аналогів тим соціокультурним механізмам формування громадянського суспільства, які наявні в західному світі, виявити рівень здатності вітчизняної культури сприйняти апробовані світовою практикою традиції і стандарти. Систематизовані політичні знання дозволять усвідомити громадянське суспільство, з одного боку, як безпосередній спосіб існування значної частини сучасного людства, а з іншого – як певний соціальний ідеал і перспективу розвитку конкретно взятої країни. Впроваджувана через політичні знання ідея громадянського суспільства покликана обмежувати деструктивний вплив держави. Вона дозволяє розглядати суспільство і державу як партнерів, визнаючи в цьому партнерстві пріоритет за суспільством, утверджуючи в суспільну свідомість думку про те, що держава існує для суспільства, а не навпаки. Таким чином, для цивілізованого розвитку обох соціальних феноменів потрібно створювати надійний механізм їхньої взаємодії та взаємозбагачення.

У “Висновках” підбито основні підсумки дослідження, сформульовані практичні рекомендації щодо використання одержаних результатів.

Здійснене дослідження дозволило сформулювати основні завдання політичної науки і освіти, якими мають стати: 1) активізація діяльності українських політологів щодо визначення найважливіших процесів трансформації українського суспільства, забезпечення відповідності цим процесам суми теоретичних знань, орієнтованих на практично-політичну

діяльність; 2) забезпечення соціального престижу політології через підвищення оплати праці наукових працівників і викладачів вузів, використовуючи для цього державні можливості та потенціал громадських об'єднань, територіальних структур і місцевих органів влади; 3) поглиблення професійних зв'язків із зарубіжними політологами, вивчення досвіду організації політичної науки в різних країнах світу й насамперед в рамках Європейського Союзу; 4) розширення каналів постійної комунікації між суб'єктами політичної науки, включаючи Інтернет, існуючі періодичні академічні журнали та стимулювання кафедральних видань в рамках цілеспрямованої державної підтримки університетської науки; 5) органічне поєднання можливостей теоретичної і прикладної політології у процесі реформування українського суспільства; збільшення обсягу викладання курсів з прикладної політології в рамках спеціалізованих відділень на соціально-гуманітарних факультетах національних університетів.

Встановлено, що наявні в Україні відмінності між академічною наукою та університетською системою освіти зумовлюють необхідність подолання розриву між політичною наукою і освітою, спрямування політичних знань на розв'язання конкретних практично-політичних завдань. Це означає необхідність становлення прикладної політології в якості своєрідної антитези фундаментальному, теоретичному зрізові політичної науки. При цьому політична наука і освіта не повинна орієнтуватися лише на досягнення в галузі технологічного супроводження політичного процесу. Тісний зв'язок політичних знань з культурою, національною традицією дозволить подолати маніпуляції свідомістю, які є не тільки засобом впливу на поведінку людей, а й різновидом влади, що не лише спонукає, а й змушує людину діяти за наперед визначеною програмою. Достатньою мірою підготовлені професіонали-політологи мають стати провідними учасниками процесів виробництва й розповсюдження політичних дискурсів у суспільстві на основі систематизованих знань, що їх продукує політична наука і освіта.

Детальний аналіз існуючого наукового потенціалу дозволяє зафіксувати необхідність поглиблення і розвитку досліджень з теорії і філософії політики, з проблематики, орієнтованої на з'ясування механізмів функціонування влади і політичної системи суспільства, а також формування на вітчизняному ґрунті субдисциплін політичної науки. Особливу увагу необхідно зосередити на з'ясуванні недосліджених чи малодосліджених проблем вітчизняної політології, до яких відносяться: особливості становлення громадянського суспільства; напрями формування української політичної нації; питання гармонізації процесів інтернаціоналізації та національної консолідації; механізми визначення довгострокових зовнішньополітичних пріоритетів, стратегії підвищення конкурентоспроможності країни; осмислення форми державного правління й сутності

політичного режиму; визначення адекватності політичній ситуації типу виборної системи; взаємодія політики та економіки як базових елементів модернізації суспільства.

Соціальна місія політології полягає в тому, щоб за допомогою гуманістичного навчання і виховання майбутніх спеціалістів забезпечити відповідальне використання людством досягнень науки й техніки в інтересах нинішніх і майбутніх поколінь. Це вимагає цілеспрямованого забезпечення регіонів, віддалених від розвинених політологічних центрів, достатньою кількістю кадрів з базовою політологічною освітою та науковими ступенями в галузі політичних наук. При Міністерстві освіти і науки України та при Вищій Атестаційній Комісії України доцільно створити науково-методичні центри, головним завданням яких мала б стати координація діяльності наукових і навчальних закладів з підготовки навчально-методичної літератури, підручників, відслідковування в якості можливих дослідницьких напрямів актуальних політологічних проблем.

В сучасних умовах модернізації українського суспільства політична наука і освіта може стати тим інструментом, який дозволить налагодити взаємозв'язок держави і громадянського суспільства, з'ясувати наявність в Україні функціональних аналогів тим соціокультурним механізмам формування громадянського суспільства, які наявні в західному світі, виявити рівень здатності вітчизняної культури сприйняти апробовані світовою практикою традиції і стандарти. Впроваджувана через політичні знання ідея громадянського суспільства покликана обмежувати деструктивний вплив держави. Вона дозволяє розглядати суспільство і державу як партнерів, визнаючи в цьому партнерстві пріоритет за суспільством, утверджуючи в суспільну свідомість думку про те, що держава існує для суспільства, а не навпаки.

Основні наукові положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора

1. Горбатенко І.А. Політична наука і освіта в Україні та її вплив на розвиток суспільства і формування особистості // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: ПП “Фенікс”, 2005. – Випуск 25. – С. 377 – 383.

2. Горбатенко І.А. Політологія як соціокультурний феномен // Нова парадигма. Журнал наукових праць. – К., 2005. – Випуск 47. – С. 38 – 46.

3. Горбатенко І.А. Громадянська освіта як перспективний напрям застосування політологічних знань в Україні // Нова парадигма. Журнал наукових праць. – К., 2005. – Випуск 49. – С. 188 – 196.

4. Горбатенко І.А. Постмодерністський дискурс та його вплив на розвиток політичної науки в Україні // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. Курасівські читання – 2005. Книга друга. – К.: Іпінд, 2006. – Випуск 30. – С. 72 – 81.

5. Горбатенко І.А. Громадянське суспільство як об'єкт політологічних досліджень в Україні // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління. Вип. 1(25). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – С. 223 – 228.

6. Горбатенко І.А. Розвиток політології як навчальної дисципліни: здобутки, проблеми, перспективи // Генеза. – 2006. – № 1. – С. 129 – 133.

7. Горбатенко І.А. Політологія як чинник консолідації українського суспільства // Наукові праці МАУП / Редкол.: М.Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. – К.: МАУП, 2001. – Вип. 1. – С. 101 – 106.

8. Горбатенко В.П., Горбатенко І.А. Основні напрями успішної діяльності еліти в умовах перехідного суспільно-державного розвитку // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. Том 2. – К., 2006. – С. 95 – 108. (вносок автора полягає у висвітленні комунікаційної складової діяльності політичної еліти).

9. Горбатенко І.А. Політична наука і освіта в сучасній Україні // Політологія: підручник / За ред. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – С. 117 – 126.

10. Горбатенко І.А. Систематизація визначальних ознак процесу становлення громадянського суспільства в Україні // Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі: матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції: 8–9 лютого 2006 р. / Укл. Г.О. Нестеренко / За ред. В.П.Беха. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С. 123 – 125.

АНОТАЦІЯ

Горбатенко І.А. Політична наука і освіта в Україні: передумови виникнення, процес становлення, перспективи розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2006.

В дисертації реалізовано комплексний політологічний аналіз особливостей становлення і функціонування політичної науки і освіти в Україні, а також визначені тенденції подальшого

розвитку даного комплексу політичних знань та основні напрями його реального впливу на процеси державного будівництва, розвитку демократичної політичної культури, гуманізації соціуму, гуманітаризації освіти, інституціалізації громадянського суспільства.

Систематизовано політичні знання як ціннісну основу теоретичного осмислення і практичної реалізації політики в умовах демократизації суспільства з урахуванням мінливої динаміки розвитку політичної сфери. Доведено, що в сучасних умовах політичний простір значною мірою символізується, що обумовлює розширення постмодерністського дискурсу в українській політології. Запропонована схема розвитку в Україні наукових політологічних досліджень, яка включає аналіз досягнень її основних напрямів. Визначені перспективи і конкретизовані завдання розвитку політології як навчального курсу і базової спеціальності у вищих навчальних закладах України. Аргументована наукова позиція, згідно з якою політологія постає як одна з провідних дисциплін у системі сучасної соціально-гуманітарної освіти України.

Визначено, що політична наука і освіта відіграють значну роль як науково-освітня система стимулювання процесу становлення громадянського суспільства. Обґрунтовано науковий підхід, відповідно до якого створення сучасних соціальних цінностей становить собою процес, невідривний від запровадження громадянських знань через міжгалузеву систему громадянської освіти.

Ключові слова: політика, політична наука і освіта, політологічна просвіта, громадянська освіта, політичні цінності, гуманізація освіти, політичні знання, громадянське суспільство, політична соціалізація.

АННОТАЦІЯ

Горбатенко И.А. Политическая наука и образование в Украине: предпосылки возникновения, процесс становления, перспективы развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

В диссертации осуществлен комплексный политологический анализ особенностей становления и функционирования политической науки и образования в Украине, а также определены тенденции дальнейшего развития данного комплекса политических знаний и основные направления его реального влияния на процессы государственного строительства, развития демократической политической культуры, гуманизации социума, гуманитаризации образования, институционализации гражданского общества.

В диссертации систематизированы политические знания как ценностная основа теоретического осмысления и практической реализации политики в условиях демократизации общества с учетом изменчивой динамики развития политической сферы. Доказано, что в современных условиях политическое пространство в значительной степени символизируется, что обуславливает расширение постмодернистского дискурса в украинской политологии. Предложена схема развития в Украине научных политологических исследований, которая включает анализ достижений ее основных направлений. Определены перспективы и конкретизированы задачи развития политологии как учебного курса и базовой специальности в высших учебных заведениях Украины. Аргументирована научная позиция, в соответствии с которой политология выступает в качестве одной из ведущих дисциплин в системе современного социально-гуманитарного образования Украины.

В диссертации обоснован подход, согласно которому теоретики политической науки и преподаватели политологии общими усилиями должны преодолеть негативное восприятие политики, сформированное в Украине в 90-е годы вследствие превращения последней в самоцель для политической элиты и в средство решения ею собственных экономических, финансовых, кланово-корпоративных, узкопартийных и других проблем. В отличие от подобного мировоззрения утверждается необходимость формирования на уровне массового сознания мотивационной готовности индивида к политической деятельности, ориентации относительно укрепления взаимодействия человека и общества. В соответствии с этим важнейшими задачами политического образования должны стать: 1) преодоление духовного отчуждения человека от общества; 2) формирование ценностных императивов, направленных на утверждение готовности отечественной элиты работать на благо всего общества; 3) преодоление в сознании всего народа сформированной за годы независимости неоправданной иллюзии о неограниченных возможностях сильного государства.

Определено, что политическая наука и образование играют значительную роль как научно-образовательная система стимулирования процесса становления гражданского общества. Аргументирован научный подход, в соответствии с которым создание современных социальных ценностей являет собой процесс, неотрывный от внедрения гражданских знаний через межотраслевую систему гражданского образования.

Ключевые слова: политика, политическая наука и образование, политологическое просвещение, гражданское образование, политические ценности, гуманизация образования, политические знания, гражданское общество, политическая социализация.

SUMMARY

Gorbatenko I.A. Political science and education in Ukraine: the terms of origin, formation and perspectives of development. – Manuscript.

Thesis on competition of a scientific degree of the candidate of political science on a speciality 23.00.01 – theory and history of political science. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2006.

The thesis presents a complex political analysis of peculiarities of formation and functioning of political science and education in Ukraine. It determines the tendencies of the further development of given political knowledge complex and main directions of its practical impact on the process of state building, development in democratic political culture, humanization of society, humanization of education, institutionalization of civil society.

The thesis contains a systematization of political knowledge as valuable base for theoretical comprehension of policy and its practical realization in conditions of democratic society taking into account the inconstant dynamics of the political sphere development. It is proved, that in modern conditions the political space becomes more symbolized to a marked degree and this causes the extension of postmodern discourse in Ukrainian political science.

It suggests the scheme of development of the scientific political science studies in Ukraine, including the analysis of achievements in its main directions. It determines the perspectives and tasks for development of political science as a study course and basic speciality in higher educational institutions of Ukraine. The work presents a scientific position according to which political science is one of the leading disciplines in Ukrainian modern social-humanitarian educational system.

The author asserts that political science and education play a significant role as a scientific and educational system that stimulates the process of the civil society formation. She suggests a scientific approach according to the creation of modern social values is a process connected with implementation of civil knowledge into interbranch system of civil education.

Keywords: policy, political science and education, political science education, civil education, political values, humanization of education, political knowledge, civil society, political socialization.